אגרות הראי"ה - כרך ג' - אגרת תשסה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ח"י אדר שני תרע"ו - לונדון
נמען: הרב הראשי יוסף צבי הרץ

בעניין גיוס יהודים לצבא ושמירת שבת: המקורות של הרב חייקין נכונים, ובסכנה מותר. אבל כשיש שהות, חובה לבקש מהממשלה 'הנאורה' לסדר עבודה שלא תחלל שבת. לפי תרומת הדשן (נח) ורמ"א (או"ח שלד), כשהשלטון מגן אין היתר. חובה לעשות 'כל טצדקי' כדי לא להגיע לאונס (רמב"ם, יסודי התורה ה ד), ואין להכניס עצמו לכתחילה למצב של סכנה. הממשלה מתחשבת גם ב'מצפון' של אחרים, ובוודאי תתחשב בתורת ישראל.

עיקרי הדברים

- אין היתר כשאפשר להימנע.
- חובה לבקש מהממשלה.
- 'כל טצדקי' לפני אונס.

נוסח האגרת

בעה"י[1], ח"י[2] אד"ש[3], תרע"ו[4].

להדרת כבוד הרב הגדול, עוטה אורה, ומרבה המשרה, מו"ה[5] יוסף צבי הערץ שליט"א[6], רב המדינה לממלכת בריטניה יצ"ו[7].

אחדשה"ט[8], בפאר המעלה.

תודתי נתונה להוד רום מעלתו, על מכתבו הנעלה, ועל רשימת הדברים מעשי ידי ידידנו הרב הגאון רמ"א חייקין שליט"א. ובשביל קדושת הענין הנשגב הזה העומד על הפרק, הנוגע ברום עולם היהדות מיד ולדורות, הנני מוצא את עצמי מחוייב להביע את דעתי בדעת תורה קדם הדרת מעלתו דמר ניהו רבא בעמי שליט"א, שאם אמנם כל המקורות אשר הציע כבוד מעלת ידידנו הגרמא"ח[9] נ"י[10] נאמנים הם, אבל לנקודת השאלה העומדת לפנינו אינם נוגעים. אמת הדבר שבכל מקום שיש סכנה אפילו ליחיד, וחשש סכנה לרבים, אין שום איסור תורה עומד, ומתוך כך רשאים וחייבים אנו לעמוד על נפשינו, כאשר יבאו שונאים מדיניים לדרוך בגבולנו.

אבל כל זה הוא רק אם אין באפשרות להקדים לעמוד נגד הסכנה המדינית בלא חילול שבת שלנו, אבל כאשר יש שהות בדבר איך לסדר את חלוקת העבודה, ולדרוש מהממשלה הנאורה,

---

1 בעה"י - בעזרת השם יתברך
2 ח"י - שמונה עשרה (18)
3 אד"ש - אדר שני
4 תרע"ו - השנה תרע"ו (1915/1916)
5 מו"ה - מורנו הרב
6 שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
7 יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
8 אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
9 הגרמא"ח - הגאון רבי שמות שמתחילים באותיות מ, א, ח (למשל: משה + אברהם + חיים) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
10 נ"י - נרו יאיר

שהיא תקציע את העבודה של בני עמנו שומרי אמונים, באופן שלא יבאו להיות עוברים על הדת, לא בחילול שבת וימים טובים, ולא בשארי איסורי תורה, ודאי זאת היא חובתנו, וחובת גדול המדינה, שבידו לגונן בצדק על זכיות עמו וצאן ידו, כהדרת כבודו שליט"א, לדבר את דברנו בגודל רוח, "ואדברה כעדותיך נגד מלכים ולא אבוש". רבותינו הפוסקים, אשר חיו בין עמים פראים במהלך רוחם ונימוסיהם, לא היו יכולים לדרוש את צדקם, מבלי לסכן בזה נפשות, על כן הורו בכאב לב לקולא בענינים כאלה. ולשון התה"ד[11] בסי'[12] נ"ח באותו הענין עצמו שרשם ידידנו הרב הנ"ל[13] שי'[14] ככה הוא שם: "אמנם נראה דיש לתת לב לפי הענין, לפי ראות עיני חכמי העיר, כגון אם יש שופטים ושלטונים בעיר מבטיחים להציל את ישראל, וכה"ג[15] אם נראה שאין סכנה כלל, לא יחללו את השבת כלל, ולשון דהר"ח[16] דלעיל משמע דזמנין איכא דליכא סכנה, מדכתב כשיש סכנה פן יבאו לשפוך דם משמע קצת דבסתמא לא דיינינן לסכנה", ע"כ[17].

ודבריו הם ברורים, ופסק הלכה בהגהת רמ"א באו"ח[18] סי'[19] של"ד סכ"ו[20] בהג"ה[21] שם. וברור ופשוט הוא, שכל העברה על דת שאנו מותרים לעבור מפני האונס של סכנה, אנו חייבים לעשות כל טצדקי שבעולם לתקן את המעמד שלא נבא לידי האונס, כדי שנשאר נאמנים בקיום תורתנו הקדושה. ואפילו אם כבר בא האונס לידינו, אם אנו יכולים להמלט מן האונס אנו חייבים לעשות כל מה שבידינו להמלט ממנו, ואם אין אנו עושים את מה שיש ביכולתנו לצאת מן האונס, נחשב כל מה שאנו עוברים על התורה, כאילו עברנו חלילה ברצון ובשאט נפש, ולא יעשה כן בישראל, והם הם דברי הרמב"ם[22] בפ"ה מהלכות יסודי התורה הלכה ד', וביאר הדברים יותר במאמרו הגדול המכונה בשם מאמר קדוש השם, גם לענין המעמד של סכנה כזאת שמצד הדין אינו חייב גם לכתחילה במסירות נפש, מ"מ[23] כ"ז[24] שיש בידו להמלט מן הסכנה הוא חייב לעשות כל מה שבידו, ולא יעכב אותו שום עמל ושום הפסד ממון. וק"ו[25] שחייבים אנו להשתדל בכל מיני השתדלות שבעולם, להראות את צדקת תביעתנו לפני הממשלה הישרה, המצטיינת בנאוריותה וסבלנותה, כדי שלא להביא את ההמון הרב של בני עמנו לידי מצב של סכנה כזה, שיהיו מוכרחים לעבור על ידו על גופי תורה, ולהתאמץ בכל עז לבקש את חלק העבודה המגיע לנו בהגנת המדינה באופן שלא יפריע אותנו

---

11 התה"ד - התרומת הדשן

12 בסי' - בסימן

13 הנ"ל - הנזכר לעיל

14 שי' - שיחיה

15 וכה"ג - וכהאי גוונא

16 דהר"ח - ד + הר"ח: הרב רבי שם שמתחיל באות ח (כגון חיים / חנוך) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם

17 ע"כ - על כן

18 באו"ח - באורח חיים

19 סי' - סימן

20 סכ"ו - סעיף כ"ו

21 בהג"ה - בהגהה

22 הרמב"ם - רבי משה בן מימון

23 מ"מ - מכל מקום

24 כ"ז - כל זה

25 וק"ו - וקל וחומר

משמירת התורה וחוקותיה, ואין שום היתר להביא את עצמנו לכתחילה במעמד של סכנה, ולעבור אח"כ[26] את חקי תוה"ק[27], וכמש"כ[28] מג"א[29] בסי' רמ"ח סקי"ד[30].

ופשוט הוא שאין לצרף כלל את מה שכתב מוהרי"ק[31] בחליבה, שהביא הרב הנ"ל שליט"א, דחשיב חילול שבת באונס מצד היראה מלאכה שאינה צריכה לגופה, מכמה טעמים.

חדא דחלילה לנו להורות היתר להכנס לכתחילה באיסורי שבת בקביעות, ר"ל, ובפרט בענין שיש לחוש שלא יהי'[32] דבר נמשך לדורות גם במלאכה שאינה צריכה לגופה. חדא שגם אם הי'[33] ברור לנו שאיסור של מלאכה שא"צ[34] לגופה אינו כ"א[35] מדרבנן, גם איסורי דרבנן, בפרט במילי דשבת, לעבור עליהם המון גדול בהמשך הזמן, ג"כ[36] אנו צריכין לעשות כל ההשתדלות האפשרית שלא יבא לידי כך. ולא עוד אלא שמצינו חומר באיסור מלאכה שאינה צריכה לגופה, שהחמירו בה חז"ל[37] גם למ"ד דלאו דאורייתא היא, כמש"כ[38] הר"ן[39] בפרק חבית, דאע"ג[40] דמצינו בשבותים לפעמים במקום פסידא לא גזרו רבנן, מ"מ החמירו במלאכה שא"צ לגופה וגזרו שלא לכבות את הדליקה, ואפילו ע"י[41] נכרים אסרו מן הדין לומר להם שיכבו.

ובעיקר הדבר אין לנו הכרעה בזה אם ההלכה היא כדעת הסוברים דמלאכה שאצל"ג[42] פטור עליה, או כדעת הרמב"ם דחייב עליה, רק במקום שיש חשש סכנה מצרפים את דעת הסוברים דמלאכה שאצל"ג פטור עליה, וכמש"כ המג"א[43] בסי' של"ד סק"ל[44], אבל במקום שאנו יכולים לסלק את הסכנה פשיטא שאנו חייבים לסלקה מפני הספק, אפילו אם הי' מקום להקל באיסור דרבנן, כדי לחוש לדעת הרמב"ם וגדולי הראשונים העומדים בשיטתו הסוברים דמלאכה שאצל"ג חייבים עליה, ואסורה מה"ת[45] בחיוב כרת וסקילה.

אך חוץ מכל אלה, וחוץ ממה שרבו מאד הפוסקים החולקים על עיקר סברתו של מוהרי"ק, ומבואר מדבריהם שמה שהתכלית האחרון של המלאכה אינו נצרך לו זה לא יעשה את המלאכה למלאכה שאינה צריכה לגופה, כיון שהתכלית הקרוב של המלאכה הוא נדרש לו,

---

26 אח"כ - אחר כך

27 תוה"ק - תורתנו הקדושה

28 וכמש"כ - וכמו שכתב

29 מג"א - מגן אברהם

30 סקי"ד - סעיף קטן י"ד

31 מוהרי"ק - מורנו הרב רבי שמות שמתחילים באותיות י, ק (למשל: יעקב + קלונימוס) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם

32 יהי' - יהיה

33 הי' - היה

34 שא"צ - שאין צריך

35 כ"א - כי אם

36 ג"כ - גם כן

37 חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה

38 כמש"כ - כמו שכתב

39 הר"ן - רבנו נסים

40 דאע"ג - דאף על גב

41 ע"י - על ידי

42 שאצל"ג - שאינה צריכה לגופה

43 המג"א - המגן אברהם

44 סק"ל - סעיף קטן ל

45 מה"ת - מן התורה

כגון כשהוא מוכרח לבשל בעד הנכרי המכריחו, אע"פ[46] שעיקר תכלית הבישול היא אצלו כדי להסיר ההכרח, מ"מ מה שהוא מתעסק בבישול הוא בשביל הבישול עצמו. ואין זה דומה לחופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה, דלא חשיבה כ"א מלאכה שאינה צריכה לגופה, מפני שאיננו צריך כלל להמלאכה של החפירה, לשום דבר, ואינו מכוין אליה כלל, אבל כאן הרי הוא מכוין להבישול מאחר שהמכריח שלו הוא מקפיד דוקא שיעשה את המלאכה הזאת. והרי הדבר דומה לכל המלאכות שבעולם שאלמלא הכרח החיים לא הי' עוסק בהם, למשל אם לא הי' רעב ללחם לא הי' אופה, ולא נאמר בשביל כך שתחשב למלאכה שא"צ לגופה.

אבל מכ"ז אין שום שייכות לנ"ד דברי מוהרי"ק הללו, הוא דבר באופן שאין שום צד שיתוף של תועלת מצד הרצון העצמי של היהודי, כהנאת הבישול וכיו"ב[47], שאז יש עכ"פ[48] איזה צד סברא לומר להכניס בכלל מלאכה שאצל"ג. אבל בנ"ד[49], שאנו כולנו נאמנים מאד להממשלה שאנו יושבים בה, ובשלומה לנו שלום, ובודאי כל מה שאנו עושים להצלתה ותקנתה הרי הוא דבר שאנו צריכים להם, אלא שיש בידינו לפי המצב פה לברר לפני הממשלה הרוממה יר"ה[50], שאנו מוכנים לעשות את הצורך הגדול הזה באופנים אחרים ובפעולות אחרות שאין בהם חילול קדושת שויו"ט[51]. אבל אם חלילה לא נשתדל בכך, ונעשה ברצוננו את הפעולות הללו הנצרכות לתיקון המדינה שאנו שוכנים בה, באופן שיש בהן מלאכה בשבת וימים טובים, הרינו בזה מחללים את קדושת שבת ויו"ט[52] במלאכות הצריכות לגופן, שהוא חילול שויו"ט דאורייתא אליבא דכו"ע[53].

בענין הכהנים אין לי מה להוסיף על הדברים שכתבתי במכתבי הראשון, וביחוד שגם כבוד ידידינו הרב הגאון רמ"א חייקין שליט"א הלא מסיים גם הוא ברשימתו, שאם אפשר להשתדל אצל הממשלה להטיל עבודה אחרת על הכהנים מה טוב. ואני אומר אין זה רק מה טוב, אלא חוב גדול ונמרץ הוא על כל מי שהיכולת בידו להיות לפה לאחיו אצל הממשלה להציל את אחינו מהעברת הדת, בין בכל איסורי תורה השוים לכל, בין באיסורי כהונה, ובודאי מוכרח הדבר להזדמן לכהנים, אם לא יהיו משומרים ביחוד ע"פ[54] חלוקת העבודה מטעם הממשלה, גם טומאות של תורה ודאיות, שעל זה לא מהני הענין של כמציל מידם.

והנני חוזר על דברי שכתבתי במכתבי הראשון, שהדרת כבוד מעלת אדוני, אשר הקימו ד' על לעמוד לפני מלך ושרים, לדבר טוב על עם ד' וקדושת תורתינו הקדושה, ברוח נדיבה אשר תסמכהו ובחכמת לבבו ידע וישכיל איך להסביר לראשי הממשלה, ולאצילי בני עמנו המתעניינים בשאלה הגדולה הזאת, שאחרי אשר המעמד המוסרי והנאור העליון של האומה הבריטית בא לידי המדה הגדולה הזאת, להתחשב גם בשאלה הצבאית עם רגשות הקודש הפנימיים של אזרחיה, ודאי עומדות הן אצלנו בני ישראל התביעות הבאות מצד חובת שמירת דתנו הקדושה ברום המעלה היותר עליונה, של כל רגשי קודש היותר נאצלים ועדינים. ואנו בטוחים שהרוח הפטריוטי הנשגב, המפעם בלב אחינו יושבי מדינת בריטניא במדה הגדולה הראויה לממלכה הנאורה-שבנאורות הזאת, ששמה לה את שויון הזכיות במלא המובן לקו למשטריה המדיניים, הרוח הזה יתפתח ויתגדל ע"פ דרכו, דוקא ביחד עם הנטירה המדוייקת של רוח האמונה הקדושה, שבא יבא לשלמותו רק עם ההנהגה המתאימה לשמירת דתנו

---

46 אע"פ - אף על פי

47 וכיו"ב - וכיוצא בזה

48 עכ"פ - על כל פנים

49 בנ"ד - בנדון דידן

50 יר"ה - ירום הודו (כינוי למלך או לשליט)

51 שויו"ט - שבת ויום טוב

52 ויו"ט - ויום טוב

53 דכו"ע - דכולי עלמא (שהכל מסכימים)

54 ע"פ - על פי

הקדושה ומצותיה בכל עת, גם בעת מצור ומלחמה. וכנסת ישראל האנגלית היא נכונה לעבוד בחפץ לבב בודאי את כל הנדרש מצדה להצלת המדינה באופן המתאים עם חקי תורת ד', שמכלל זה הוא ג"כ שלא תהיה תורה שלמה שלנו גרועה ח"ו[55] מאיזה שיחה והגות לב אידיאלי, של מצות אנשים מלומדה, אשר גם עם אלה מתחשבת היא הממשלה, ברב נדיבות רוחה, וק"ו שתתחשב עם פקודי ד' הישרים ומשפטיו על ישראל, ותתן לאחינו עבודות כאלה, במצבים כאלה שיוכלו לקיים את כל חקי ד' כחפצם הפנימי.

ובזכות זה ירומם אלקי הצבאות את דגל הממלכה וקרנה תרום בכבוד. כדי שלא להטריח את רום מעלתו בדברים רבים הנני מקצר ועולה. ואקוה שגם מעלת כבוד ידיד נפשנו הגאון רמ"א חייקין שליט"א, בבינת לבבו הטהור, ביראת ד' אשר בנפשו הטהורה ובשכלו הישר, יסכים לכל דברינו אלה, ומיני' ומינן יתקלם עילאה ב"ה[56]. ויהי'[57] ד' עם הדרת כת"ה, וחפץ ד' בידו יצלח, לקדש שם שמים ושם ישראל ותוה"ק[58] ברבים, ועמים יהודוהו סלה, ועל ישראל תהי'[59] הודו ותפארתו, לאורך ימים טובים.

והנני בזה חותם בעתרת ברכה ורב שלו'[60], כנפשו הנכבדה ונפש ידידו הנאמן בברית אהבתו, מוקיר ומכבד יפעת ערכו, מצפה לתשועת ד' על עמו, עולמו, וחבל נחלתו במהרה בימינו בקרוב,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

נוסח האגרות וההערות: אגרות הראי"ה, כרכים א׳-ד׳

---

55 ח"ו - חס ושלום
56 ב"ה - ברוך השם
57 ויהי' - ויהיה
58 ותוה"ק - ותורתנו הקדושה
59 תהי' - תהיה
60 שלו' - שלום